

Գրո Մարտիրոսյան, *ս.գ.թ.*
ՀԱՊՀ

ԼԵՋԱՍՏԱՆՈՒՄ ՀԱՅ ՆԵՐԳԱՂԹՅԱԼՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ, ԱՅՂ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԴԻՎԵՐՍԻՖԻԿԱՑԻԱՅԻ ԵՒ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Միգրացիայի տեմպերն ու օտարերկրացիների աճող թիվն ընդունող երկրներում ծնում են բազմաթիվ մարտահրավերներ, որոնք կապված են մշակութային, սոցիալական, քաղաքական, կրոնական, իրավական *ասպեկտների* հետ, իսկ *միգրացիայի* և տեղական համայնքների վրա դրա ազդեցության վերաբերյալ հավաստի տեղեկատվության ու մասնագիտական հետազոտությունների բացակայությունը հաճախ լուրջ մտահոգություններ է առաջ բերում ընդունող երկրում:

Տնտեսապես զարգացած՝ հարաբերականորեն ապահով երկրները, որոնք վարում են *սրումիգրացիոն* քաղաքականություն, հանդես են գալիս որպես *միգրացիայի* հիմնական նպատակակետեր: Դրանցից է նաև Լեհաստանը, որտեղ ներգաղթյալների հիմնական հոսքերը եղել և շարունակվում են Ուկրաինայից, Բելառուսից, Խորհրդային Միության նախկին երկրներից, ինչպես և Վիետնամից ու Չինաստանից:

Վերջին տասնամյակում լեհական գիտական գրականության մեջ աճել է ներգաղթյալների ձեռներեցության վերաբերյալ հետաքրքրությունը¹: Այս հիմնախնդիրը վերլուծելիս՝ հիմնականում ուշադրության են արժանացել չինացիները, վիետնամացիները և ուկրաինացիները, իսկ թվաքանակով ավելի փոքր խմբերը դուրս են մնացել ուշադրությունից: Մինչդեռ, օրինակ՝ հայերի ձեռներեցության մասին Լեհաստանում հիշատակումներ կան դեռևս 14–15-րդ դարերից: Հոդվածի նպատակը՝ 20-րդ դարավերջում և 21-րդ դարասկզբում Լեհաստանում հայազգի ներգաղթյալների տնտեսական գործունեության տեսակների և այդ գործունեության փոփոխության ու *դիվերսիֆիկացիայի* արդյունքների ներկայացումն է:

Հիմնաբառեր՝ ներգաղթյալներ, ձեռներեցություն, հայեր, Լեհաստան, առևտուր, գործունեության տեսակի փոփոխություն, դիվերսիֆիկացիա:

Ներածություն

Ըստ լեհ հետազոտող Տոմաշ Մարչինիակի՝ կարելի է առանձնացնել դեպի Լեհաստան հայերի *միգրացիայի* երեք խոշոր փուլ²: Առաջինը սկսվում է 14-րդ դ. վերջին, երկրորդը՝ Երկրորդ Աշխարհամարտից հետո, իսկ երրորդը վերաբերում է 1980-ականների վերջին և 1990-ականներին: Արդյունքում՝ Լե-

¹ Այս հարցերի շուրջ առավել մանրամասն տե՛ս Glinka 2013; Nestorowicz 2013; Brzozowski, Pędziwiatr 2015; Brzozowska 2015; Kosała 2016; Andrejuk 2017; Majkut 2017; Andrejuk, Oleksienko 2018; Jelonek, Glinka 2020:

² Marciniak 1998, 127.

հաստանի Հանրապետությունում (ԼՀ) ձևավորվել են հայկական «հին» և «նոր» համայնքները:

Ըստ հետազոտող Պավել Նիեչույա-Օստրովսկու՝ ԼՀ տարածքում հայերի բնակեցումը սկսվել է ավելի վաղ՝ 11-12-րդ դարերում. այդ շրջանում մեծ թվով հայեր բնակություն են հաստատել Հեռավոր Արևելքը Արևմտյան Եվրոպային կապող առևտրային ճանապարհի երկայնքով՝ հիմնականում զբաղվելով առևտրով (դառնալով Արևելքից ներմուծվող ապրանքների հիմնական մատակարարը) և արհեստագործությամբ (ոսկերչություն, կաշեգործություն, դարբնություն ևն)³: ԼՀ-ում հայերը հիմնել են նաև բանկեր, աշխուժացրել քաղաքների տնտեսական կյանքը՝ կապեր հաստատելով մոտիկ և հեռավոր առևտրային կենտրոնների հետ: Հայերից շատերն առանցքային դեր են ունեցել երկրի տնտեսական, հաճախ նաև՝ գիտական, մշակութային ու քաղաքական կյանքում:

20-րդ դարավերջում և 21-րդ դարասկզբում, պայմանավորված երկրաշարժով, ԽՍՀՄ փլուզմամբ, տնտեսական ծանր պայմաններով ու պատերազմական իրավիճակով, ՀՀ-ից սկիզբ առած մեծ արտագաղթի արդյունքում հայերի մի մասը որպես բնակության նոր վայր ընտրեց ԼՀ-ը: Սկզբնական փուլում առավելապես տղամարդիկ էին մեկնում ԼՀ՝ կարճաժամկետ սեզոնային այցերով, սակայն ժամանակի ընթացքում նրանց մի մասը հաստատվեց՝ աստիճանաբար բերելով նաև ընտանիքի անդամներին, հրավիրելով ընկերներին, ծանոթներին ու բարեկամներին: Այդ տարիներին ԼՀ տեղափոխվեցին հայեր ոչ միայն ՀՀ-ից, այլև նախկին ԽՍՀՄ այլ հանրապետություններից⁴:

Միգրացիայի սկզբնական շրջանում հայերը հիմնականում հաստատվում էին խոշոր քաղաքներում, որտեղ շուկաներում իրացնում էին ՀՀ-ից բերված ապրանքները, օրինակ՝ տարատեսակ աշխատանքային գործիքներ, զարթուցիչներ, մեքենաների համար նախատեսված ձայնարկիչներ, ձկնորսական պարագաներ ևն: Հայերը ԼՀ-ից հաճախ վերադառնում էին ոչ թե վաստակած գումարով, այլ ՀՀ-ում պահանջարկ ունեցող լեհական ապրանքներով, օրինակ՝ *կոնֆեյներ*, սպիրտ, հագուստ ևն, ու շարունակում առևտուրը ՀՀ-ում: Ժամանակի ընթացքում առևտրի այդ *մոդելը* որոշակիորեն փոխվեց, և հայ ներգաղթյալները սկսեցին ԼՀ-ում պահանջարկ ունեցող ապրանքները ներկրել սահմանակից երկրներից՝ հիմնականում Ուկրաինայից ու Բելառուսից, ինչը թույլ տվեց կրճատել ճանապարհային ծախսերը և ավելի արդյունավետ օգտագործել ժամանակը:

Իրավիճակը սկսեց փոխվել 1998-ից, երբ ԼՀ *միգրացիոն* քաղաքակա-նությունը խստացվեց, և ԼՀ մեկնելու համար, ի թիվս այլ երկրների քաղաքացիների, հայերի համար ևս պահանջվեց մուտքի արտոնագիր: Խստացվեցին նաև երկրի ներսում գտնվող *միգրանտներին* առաջադրվող պահանջները: Արդյունքում՝ ԼՀ-ում գտնվող հայերի մի մասը ստիպված եղավ վերադառնալ ՀՀ, մի մասը տեղափոխվեց հարևան երկրներ, իսկ ոմանց էլ հաջողվեց տեղափոխվել եվրոպական ավելի զարգացած երկրներ: Արդյունքում, ըստ ԼՀ հայ համայնքի

³ Nieczuja–Ostrowski 2011, 132–133.

⁴ Łotocki 2008, 65.

ներկայացուցիչների գնահատականի, հայերի թիվը ԼՀ-ում կրճատվեց ավելի քան երկու անգամ:

Հատկանշական է, որ ԼՀ-ում ապրող ներգաղթյալների շրջանում տոկոսային հարաբերությամբ՝ ձեռներեցների ամենաբարձր ցուցանիշը հայերի, այնուհետև՝ վիետնամցի ներգաղթյալների մեջ է⁵: Վերոնշյալ հեղինակների կարծիքով՝ այդ հանգամանքը կարելի է բացատրել հայերի ու վիետնամցիների՝ ԼՀ-ում գտնվելու հարաբերականորեն ավելի երկար ժամանակահատվածով, ինչպես նաև մշակութային առանձնահատկություններով: ԼՀ հայ համայնքի ներկայացուցիչների հետ շփումը ցույց է տալիս, որ առաջին սերնդի հայ ներգաղթյալների ճնշող մեծամասնությունը՝ հատկապես տղամարդիկ, շարունակում են զբաղվել իրենց *բիզնես*ով կամ ներգրավված են ընտանիքի այլ անդամների ձեռնարկած *բիզնես*ում: Իրավիճակն այլ է երկրորդ սերնդի հայ ներգաղթյալների դեպքում: Նրանցից շատերը, ծավելով, մեծանալով և կրթություն ստանալով ԼՀ-ում, չեն շարունակում ընտանեկան *բիզնես*ը՝ ընտրելով գործունեության այլ ոլորտ կամ անցնելով հաստիքային աշխատանքի:

Լեհական և ԼՀ-ում տեղակայված միջազգային տարբեր կառույցների գնահատականներով՝ ԼՀ-ում ձեռներեցությամբ զբաղվող ՀՀ քաղաքացիների թիվը տատանվում է՝ 482–642⁶: Իհարկե, պետք է ենթադրել, որ իրականում հայազգի ձեռներեցների թիվը մի քանի անգամ ավելի մեծ է, քանի որ վերոնշյալ տվյալները վերաբերում են միայն ՀՀ քաղաքացիներին, մինչդեռ շատ հայեր արդեն ունեն ԼՀ քաղաքացիություն և ներառված չեն այդ տվյալներում: Կան նաև հայազգի ձեռներեցներ, որոնք իրենց գործունեությունը ծավալել են ազգությամբ լեհ ամուսնու կամ կնոջ տվյալներով:

ԼՀ-ում հայերի ձեռնարկատիրական գործունեության վերլուծություն

Հոդվածում ներկայացվող արդյունքները կազմում են 2018թ. ԼՀ 11 մարգերում իրականացված ծավալուն հետազոտության մի մասը: Հետազոտության ընթացքում իրականացվել են դեմ առ դեմ հարցաթերթիկային հարցումներ և հարցազրույցներ ԼՀ-ում բնակվող և գրանցված, մասնավոր տնտեսական գործունեություն ծավալող՝ ազգությամբ հայ 101 ձեռներեցի հետ: Հետազոտությունը վերաբերել է 20-րդ դարավերջում և 21-րդ դարասկզբում ԼՀ-ում հաստատված հայ ներգաղթյալների ձեռներեցության զարգացման նախադրյալներին, խոչընդոտներին և ձեռներեցությամբ զբաղվելու շարժառիթներին: Ուշադրության է արժանացել նաև հայ ներգաղթյալների ընտրած գործունեության տեսակի հարցը: Փորձելով բացահայտել ԼՀ-ում հայ ներգաղթյալների *բիզնես* գործունեության տեսակները՝ հարցված ձեռնարկություններից պահանջվել է նշել գործունեության տեսակը՝ ընկերության հիմնադրման պահին, և հնարավոր փոփոխությունները, եթե այդպիսիք եղել են ժամանակի ընթացքում:

⁵ Brzozowski i Pędziwiatr 2015, 189.

⁶ Andrejuk 2015, 237; Łukaszczuk 2015, 41.

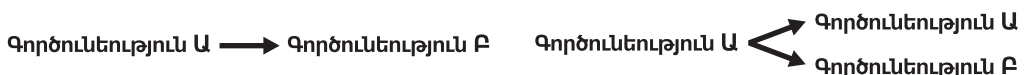
Ինչպես հայ, այնպես էլ այլ էթնիկ խմբերի ներգաղթյալները ԼՀ-ում ձեռներեցությամբ զբաղվելիս հիմնականում ընտրում են գործունեության պարզ տեսակներ: Դա հաճախ բացատրվում է մեկնարկային խիստ սահմանափակ կապիտալի առկայությամբ, գործունեության պարզ ոլորտների մուտքային և ելքային՝ հարաբերականորեն ցածր պատենշներով, ինչպես և ներգաղթյալների՝ տվյալ երկրում գտնվելու ժամանակային անորոշությամբ: Հայազգի ներգաղթյալների դեպքում, ձեռնարկատիրական գործունեություն սկսելիս, գերիշխող տեսակը առևտուրն էր, որը նշել է 77 (76,24 %) ձեռնարկատեր: Գերակշռող մասը զբաղվել է կենցաղային ապրանքների առևտրով՝ հիմնականում խոշոր և միջին քաղաքներում տեղակայված շուկաներում: Երկրորդ ոլորտը, որի հանդեպ, սակայն, շատ ավելի քիչ հետաքրքրություն կար, տարբեր տեսակի ծառայություններն էին: Նման գործունեությամբ զբաղվել է 13 հարցվող (12,87 %), ովքեր հավելել են, որ այդ ընտրությունը կապված է իրենց կյանքի ավելի վաղ փուլերում ձեռք բերած փորձի, հմտության ու կարողությունների հետ:

Այս ծառայությունները կարելի է բաժանել երկու խմբի, որոնցից առաջինը վերաբերում է պարզ ծառայություններին, ինչպիսիք են տրանսպորտը, շինարարությունը կամ էլեկտրական սարքավորումների վերանորոգումը, իսկ երկրորդը՝ առավել բարձր մակարդակի ծառայություններին, ինչպես, օրինակ՝ երկու ձեռնարկատեր ատամնաբուժական փոքր կլինիկաների սեփականատերեր էին, երկուսը ղեկավարում էին երդվյալ թարգմանչական գրասենյակներ, և մեկը մատուցում էր իրավաբանական ծառայություններ: Հարցված խմբից 8 անձ (7,92 %) ներգրավված է եղել *գասարոնումիացի* ոլորտում՝ հիմնականում փոքր ռեստորաններ, սննդի կետեր և լավաշի արտադրություն: Կարևոր է ընդգծել, որ այդ ձեռնարկատերերի մեծ մասն առաջարկել է ԼՀ համար ծանոթ կովկասյան խոհանոց, իսկ ավելի փոքր մասը՝ ընդգծված հայկական խոհանոց: Ամփոփելով ձեռնարկության սկզբնավորման ընթացքում գործունեության տեսակների վերլուծությունը՝ նշենք, որ արտադրությամբ զբաղվել են միայն 3 ձեռնարկատերեր (2,97 %), որոնք ներգրավված են եղել շինարարական արտադրանքի, այդ թվում՝ պատուհանների և *դեկորատիվ* քարի արտադրության մեջ [աղ. 1]:

Ժամանակի ընթացքում ձեռք բերելով փորձ և նոր հմտություններ (հատկապես լեզվական) և հիմնվելով տնտեսական հաշվարկների վրա՝ հարցված ձեռնարկատերերից ոմանք փոխել են իրենց *բիզնեսի* տեսակը կամ *դիվերսիֆիկացրել* են այն՝ ընդլայնելով իրենց սկզբնական գործունեությունը նոր ոլորտներում: Հարցված խմբում 22 ձեռնարկատեր (21,8 %) փոխել էր *բիզնեսի պրոֆիլը*, 23 ձեռնարկատեր էլ (22,8 %) *դիվերսիֆիկացրել* էր այն:

Գործունեության տեսակի փոփոխություն

Գործունեության դիվերսիֆիկացիա

Գծանկար 1. Գործունեության տեսակի փոփոխություն և դիվերսիֆիկացում

Աղյուսակ 1.
Լեռնասարանում հայ ներգաղթյալների գործունեության տեսակը
(Աղբյուրը՝ հեղինակի հետազոտություններ)

գործունեության տեսակը	գործունեության սկիզբ		2018 թ.	
	պատասխանների քանակ (101)	մասնակցություն [%]	պատասխանների քանակ (101)	մասնակցություն [%]
առևտուր	77	76,2	53	52,5
ծառայություններ	13	12,9	14	13,9
գաստրոնոմիա	8	7,9	18	17,8
արտադրություն	3	3,0	2	1,9
միաժամանակ մի քանի տեսակի գործունեություն	0	0	14	13,9

Նշենք, որ 8 հարցվողներ հայտարարել են ինչպես իրենց գործունեության փոփոխության, այնպես էլ *դիվերսիֆիկացման* մասին, 4 դեպքում ձեռնարկատերերը նախ որոշել են փոխել իրենց սկզբնական *բիզնեսի* տեսակը, այնուհետև՝ *դիվերսիֆիկացրել* այն՝ մուտք գործելով գործունեության ևս մեկ նոր ոլորտ: Եւս 4 ձեռնարկատեր սկզբում *դիվերսիֆիկացրել* էր գործունեությունը և որոշ ժամանակ անց հրաժարվել սկզբնական *բիզնեսից*՝ կենտրոնանալով բացառապես նոր *բիզնեսի* վրա, հետևաբար՝ սկզբնական շրջանի համեմատ փոխել էր գործունեության տեսակը:

Նկարագրված փոփոխությունները վերաբերել են, ընդհանուր առմամբ, 37 ձեռնարկությունների (36,6 %): Բիզնեսի *դիվերսիֆիկացման* կամ փոփոխման միջոցով իրենց *բիզնեսը* զարգացրած մարդկանց խմբում 19 ձեռնարկատեր (51,4 %) ունեցել է բարձրագույն կրթություն, 16-ը (43,2 %)՝ միջնակարգ, իսկ 2-ը (5,4 %)՝ միջին մասնագիտական կրթություն: Հարկ է ընդգծել, որ այս խմբի 86,5 %-ը տղամարդիկ են, 13,5 %-ը՝ կանայք: Ձեռնարկատերերի միջին տարիքը, ովքեր որոշել են փոխել կամ *դիվերսիֆիկացնել* իրենց գործունեությունը, կազմել է 44,8 տարի:

ԼՀ-ում հայերի ձեռնարկատիրական գործունեության փոփոխությունների արդյունքում հետազոտության պահին (2018 թ.) առևտրով զբաղվել է 53 (52,5%) ձեռներեց, ինչը նշանակում է սկզբնական ժամանակաշրջանի համեմատ նվազում մոտ 32 %-ով: Հարցվածներն ընդգծել են, որ առևտուրն այնքան էլ շահութաբեր չէ, որքան գործարկման պահին: Մասնավորապես, ընդգծվել են բարձր մրցակցությունը, ցածր մարման և բարձր պետական տուրքերը: Հայ ներգաղթյալների իրականացրած առևտուրն ունի ավանդական բնույթ՝ շատ դեպքերում փոքր խանութների տեսքով, որոնք գործում են տեղական (քաղա-

քային) կամ առավելագույնը՝ տարածաշրջանային (մարզային) շուկաներում: Դրանց գործունեության հիմնական ոլորտը կենցաղային տեխնիկայի, էլեկտրոնային սարքերի, գործիքների և հագուստի առևտուրն է: Առևտրով զբաղվող ձեռներեցներից մեկն իրականացնում է վառելիքի (նավթամթերքի) մեծածախ առևտուր, մյուսը՝ հայկական ծագման գինիների մեծածախ առևտուր, իսկ երրորդը՝ *սրբոթեզների* և առամնաբուժական սարքավորումների ու բուժանյութերի առևտուր:

*Գասարոնումիս*ի ոլորտում զբաղված ընկերությունների թիվը, բիզնես սկսելու սկզբնական ժամանակահատվածի համեմատ, աճել է, և 2018-ին նման բիզնեսով զբաղվել է 18 (17.8 %) ձեռնարկատեր, ինչը նշանակում է 125 % աճ: Այս խումբը ներառում է 11 ռեստորան, 1 ռեստորանային ցանց, հացաբուլկեղենի 2 արտադրամաս-խանութ, հացաբուլկեղենի 1 արտադրամաս-խանութների ցանց և 1 ընկերություն, որը մասնագիտացած է *շատրման*ի արտադրության մեջ: Բացի այդ, մի ընկերություն մեծ քանակով արտադրում է լավաշ, որը հիմնականում վաճառվում է այլ ձեռնարկությունների (հիմնականում՝ ռեստորանների), իսկ մեկ ձեռնարկատեր զբաղվում է ծովափին արագ սննդի (*ֆասթֆուդ*) վաճառքով: Ներգաղթյալ ձեռներեցներն ընդգծել են, որ սննդի ոլորտի զարգացումը մի կողմից՝ կապված է բնակչության գնողունակության բարձրացման և ուտելու նախասիրությունների փոփոխության, իսկ մյուս կողմից՝ հայ ներգաղթյալների առաջարկների փոփոխության հետ, այսինքն՝ խոհարարներն աստիճանաբար հայ ավանդական ուտեստները հարմարեցրել են լեհական ճաշակին: Առաջարկվող ապրանքների լայն տեսականուց լեհ սպառողներին հատկապես հետաքրքրում է հայկական լավաշը, պատշաճ համեմված խորոված միսը և հատկապես՝ խորոված բանջարեղենը (առավել հաճախ՝ սմբուկ, պղպեղ, լոլիկ): Այս ոլորտում աշխատող ձեռներեցները հայկական ճաշատեսակների կողքին հաճախ առաջարկում են նաև վրացական ուտեստներ:

Ծառայություններ մատուցող ձեռնարկությունների վերլուծություն

2018թ. ծառայությունների մատուցմամբ զբաղվել է 14 ձեռնարկատեր (13,9 %), ինչը նշանակում է համեմատաբար փոքր աճ՝ 8 % գործունեության սկզբնական ժամանակահատվածի համեմատ: Այս ոլորտում կարելի է նկատել գործունեության համեմատաբար լայն բազմազանություն: Գործում է *տրանսպորտային* 3 կազմակերպություն, շինարարական 2 *ֆիրմա*, առամնաբուժական 2 *կլինիկա*, տարբեր տեսակի սարքավորումների վերանորոգման 2 ձեռնարկություն: Բացի այդ, նշվել են հետևյալ ուղղությունները. համերգների կազմակերպում, ավտոտեխսպասարկում, իրավաբանական ծառայություններ, թարգմանչական ծառայություններ և քանդակագործություն ու քարի մշակման տարբեր աշխատանքներ: Նշված ուղղությունների ընտրությունը պայմանավորված է ձեռներեցների կրթությամբ կամ ՀՀ-ում իրականացրած աշխատանքի բնույթով: Ուշագրավ է, որ առամնաբուժական և իրավաբանական ծառայություններ մատուցող ձեռներեցները նախ՝ իրականացրել են նույն աշխատանքը այլ կազմակերպություններում՝ որպես հաստիքային աշխատողներ, և

կուտակելով անհրաժեշտ փորձ ու կապիտալ՝ հիմնել են իրենց ձեռնարկությունները: Հարցվողների կարծիքով՝ ծառայությունների ոլորտի բիզնես գործունեությունն ունի որոշակի յուրահատկություններ: Այստեղ շատ քան կախված է *պրոֆեսիոնալիզմից*, վստահությունից, սպառողների նախասիրություններից ու ճաշակից: Հետևաբար՝ անհատական յուրահատուկ մոտեցումների ու հեղինակության շնորհիվ ավելի դյուրին է մրցակցել միջազգային մեծ *կորպորացիաների* հետ, քան այլ՝ ավելի *սպանդարտ* ոլորտներում: Այս ոլորտը կարելի է դիտարկել որպես սողանցք, որ կարող են հաջողությամբ օգտագործել ներգաղթյալները:

Հայ ներգաղթյալները ԼՀ-ում հազվադեպ են ձեռնարկում արտադրական գործունեություն: Հարցված ձեռներեցներից՝ 2018-ին արտադրությամբ զբաղվել են միայն 2-ը (1,9 %): Արտադրական գործունեության հիմնական թերությունը, որ նշել են հարցվողները, վերաբերում է համեմատաբար խոշոր նախնական կապիտալի անհրաժեշտությանը՝ կապված արտադրական միջոցների, համապատասխան տարածքի, հումքի, որոշ դեպքերում նաև՝ *լրանս-սորորային* միջոցների ձեռքբերման կամ վարձակալության հետ: Վերոնշյալ ձեռներեցներից առաջինը զբաղվում է պատուհանների ու դռների արտադրությամբ, երկրորդը՝ ջեռուցիչների, իսկ գործունեության տեսակի ընտրությունը պայմանավորված է նրանց կրթությամբ և ՀՀ-ում իրականացրած աշխատանքով:

Հեռագոտությանը մասնակցած 14 (13,9 %) ձեռներեց միաժամանակ իրականացրել է մի քանի տարբեր ոլորտներում գործունեություն: Նրանցից 5-ը զբաղվել են և՛ առևտրով, և՛ տարբեր տեսակի ծառայությունների մատուցմամբ, 3-ը՝ առևտրով և ռեստորանային բիզնեսով, իսկ մյուսները համատեղել են տարբեր տեսակի ծառայությունների մատուցումը:

Ի մի բերելով գործունեության տեսակը փոխած հայ ձեռներեցների խմբի վերաբերյալ վերլուծությունը (22 մարդ՝ 21,8 %)՝ հարկ է ընդգծել, որ նրանցից 17-ը (տվյալ խմբի 77,3 %-ը) հրաժարվել է առևտրից, որոնցից 9-ը տեղափոխվել է *գասարոնումիսյի* ոլորտ, 7-ը սկսել է մատուցել տարբեր տեսակի ծառայություններ, 1 ընկերություն կենտրոնացել է արտադրական գործունեության վրա: Մնացած 5 ձեռնարկատերերից, ովքեր փոխել են իրենց գործունեության տեսակը՝ 1-ը, որ սկզբնական շրջանում զբաղվել էր արտադրությամբ, սկսել է զբաղվել վառելիքի մեծածախ առևտրով, 2 ձեռներեց, որ նախկինում զբաղված էին ծառայությունների մատուցմամբ, տեղափոխվել են *գասարոնումիսյի* ոլորտ, 1-ը փոխել է մատուցված ծառայության տեսակը, իսկ 1-ը՝ արտադրանքի տեսակը: Կարելի է ասել, որ ԼՀ-ում հայ ներգաղթյալները հիմնականում զբաղվել են առևտրով, հատկապես՝ գործունեության սկզբնական փուլում: Սակայն ժամանակի ընթացքում գործունեության այդ տեսակն իր տեղը զիջել է տարատեսակ ծառայությունների մատուցմանը և առավելապես՝ *գասարոնումիկ* ուղղվածության *բիզնեսներին*:

Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հայ ձեռնարկատիրական գործունեությունը ենթարկվում է *էվոլյուցիոն* փոփոխությունների և *դիվերսիֆի-*

կացման: Հարցված 101 ձեռներեցներից 37-ը (36,6 %) նշել են, որ մտադիր են փոխելու իրենց գործունեության տեսակը կամ ընդլայնելու այն՝ ներառելով այլ ուղղություններ: Կարևոր է շեշտել, որ գործունեության տեսակի փոփոխություն կատարած բոլոր ձեռներեցներն էլ գոհ են այդ փոփոխության արդյունքներից, իսկ *դիվերսիֆիկացիա* իրականացրածների մեջ արդյունքներից գոհ են 18-ը (78,3 %): Կարելի է նաև ավելացնել, որ թե՛ փոփոխության, թե՛ *դիվերսիֆիկացման* դեպքում հարցվողները, որպես այդ քայլերի հիմնական շարժառիթ, նշել են նոր *քիզնես* հնարավորություն գտնելու, *քիզնեսի* շահութաբերությունը մեծացնելու ցանկությունը, ինչպես նաև կարևոր դեր է ունեցել բնակության նոր երկրում ժամանակի ընթացքում կուտակած գիտելիքների ու փորձի արդյունքում ձևավորված վստահությունը:

Եզրահանգումներ

1990-ականների տնտեսական ճգնաժամի հետևանքով ՀՀ-ից արտագաղթած՝ աշխատունակ տարիքի շատ (տղա)մարդիկ որպես ուղղություն ընտրեցին ԼՀ-ը, որտեղ նրանց մեծ մասը՝ առևտրից բացի աշխատանքի այլ տարբերակ նույնիսկ չի էլ դիտարկել, քանի որ ընկերների, ծանոթների կամ հարազատների տեղեկությունների հիման վրա նրանք եկել էին ԼՀ՝ գործունեության արդեն պատրաստի հայեցակարգով: Արդյունքում՝ ԼՀ-ում հայ ներգաղթյալների ձեռներեցության գերիշխող տեսակը եղել է առևտուրը, հատկապես՝ գործունեության սկզբնական փուլում: Սակայն ժամանակի ընթացքում հայ ներգաղթյալները սկսել են ավելի շատ զբաղվել ռեստորանային բիզնեսով ու տարբեր տեսակի ծառայությունների մատուցմամբ: Թե՛ սկզբնական, թե՛ հետագոտության իրականացման փուլում (2018 թ.) քիչ են եղել արտադրությամբ զբաղվող ձեռներեցները:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ANDREJUK 2015

Andrejuk K., Bycie imigrantką jako zasób i jako bariera. Prowadzenie działalności gospodarczej w Polsce w narracjach imigrantek z krajów krajów ZSRR // Studia Socjologiczne, 2015, № 1, 229–258.

[Ներգաղթյալ լինելը՝ որպես ռեսուրս և որպես արգելք: Լեհաստանում բիզնեսավարումը՝ նախկին ԽՍՀՄ երկրներից եկած ներգաղթյալների պատմություններով // Սոցիոլոգիական հետազոտություններ, 2015, № 1, 229–258]:

BRZozowski, PĘDZIWIATR 2015

Brzozowski J., Pędziwiatr K., Pushed to the mainstream market: the case of immigrant entrepreneurs in Lesser Poland // Cross-Border Migration and its Implications for the Central European Area, Bratislava, Institute for Sociology of the Slovak Academy of Sciences, 2015, 178–198.

ŁOTOCKI 2008

Łotocki Ł., Między swojskością a obcością: Imigranci z Armenii w Polsce, Warszawa “Wydawnictwo Aspra”, 2008, 303 s.

[Հայրենիքի և օտարության միջև. Հայաստանից ներգաղթյալները Լեհաստանում, Վարշավա, «Ասպրա», 2008, 303 էջ]:

ŁUKASZCZYK 2015

Łukaszczyk K., *Imigracja biznesowa. Imigracja cudzoziemców do Polski w celach biznesowych*, Warszawa, “Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej w Polsce”, 2015, 81 s.

[Բիզնես ներգաղթ. Օտարերկրացիների ներգաղթը Լեհաստան՝ քիզնես նպատակներով, Վարշավա, «Եվրոպական միգրացիոն ցանցի ազգային կոնսակտային կետ Լեհաստանում», 2015, 81 էջ]:

MARCINIAK 1998

Marciniak T., *Trzecia fala, trzeci aspekt. Nowa zaradność ormiańskiej imigracji w Polsce*, Warszawa, «Przegląd Polonijny», 1998, 127 s.

[Երրորդ ալիքը, երրորդ կողմը. հայոց ներգաղթի նոր հնարամտությունը Լեհաստանում, Վարշավա, «Պոլոնիայի ակնարկներ», 1998, 127 էջ]:

NIECZUJA-OSTROWSKI 2011

Nieczuja-Ostrowski P., *Ormianie w Polsce. Przeszłość i terażniejszość*, Toruń, “Adam Marszałek”, 2011, 445 p.

[Հայերը Լեհաստանում. անցյալ և ներկա, Տորուն, «Ադամ Մարզալեկ», 1998, 445 էջ]:

Gor M. Martirosyan, Ph.D.

National Polytechnic University of Armenia

TYPES OF ENTREPRENEURSHIP OF ARMENIAN IMMIGRANTS IN POLAND, RESULTS OF THE DIVERSIFICATION AND CHANGE OF THEIR ACTIVITY

Keywords: immigrants, entrepreneurship, Armenians of Poland, trade, change of type of activity, diversification.

As a result of the economic crisis in Armenia in the 1990s, many people of working age (particularly men) had to emigrate from Armenia with a promise to find work and acquire financial resources. Some of those people, based on positive information from Armenian acquaintances already working in Poland regarding the possibility of working and receiving financial resources, and taking advantage of the opportunity to cross the border of Poland without the need for a visa, chose exactly that country as a place for economic emigration. Coming to Poland, most of the Armenian immigrants didn't even consider any other option than trade for acquiring financial resources, as they came to Poland with a ready-made concept of activity, based on information taken from friends, acquaintances, or relatives. In other words, they had precise information on the in-demand products in the Polish market, information regarding the volume of foreseeable costs for carrying out relevant activities, and the possibilities of renting temporary accommodation. As a result, trade was the dominant type of entrepreneurship among Armenian immigrants in Poland, particularly in the initial stage of the activity. Whereas exactly that type of activity has experienced some decline over time. Instead, Armenian immigrants started more to deal with the restaurant business and the provision of various types of services. Immigrants were relatively least likely to be involved in production both in the initial and in the implementation phase (2018) of the research.

Gor M. Martirosyan, Doktorat
Narodowy Uniwersytet Politechniczny Armenii

RODZAJE PRZEDSIĘBIORCZOŚCI IMIGRANTÓW ORMIŃSKICH W POLSCE, WYNIKI DYWERSYFIKACJI I ZMIANY TEJ DZIAŁALNOŚCI

Słowa kluczowe: imigranci, przedsiębiorczość, Polska Ormianie, handel, zmiana rodzaju działalności, dywersyfikacja.

W wyniku kryzysu gospodarczego w Armenii w latach 90. XX wieku dużo osób (zwłaszcza mężczyzn) w wieku produkcyjnym w celu znalezienia pracy i pozyskania środków finansowych zmuszone były podjąć decyzję o emigracji. Część z tych osób na podstawie pozytywnej informacji na temat możliwości pracy i uzyskania środków finansowych w Polsce od znajomych Ormian już pracujących w tym kraju, oraz korzystając z możliwości przekroczenia granicy polskiej bez konieczności posiadania wizy, wybrała kraj nad Wisłą jako miejsce dla emigracji zarobkowej. Przebywając do Polski większość imigrantów ormiańskich nie rozważyła innej niż handel możliwości uzyskania środków finansowych, ponieważ na podstawie informacji od znajomych opuścili kraj macierzyński z gotową koncepcją działań w Polsce. Innymi słowy, mieli jasną informację o produktach, na które było zapotrzebowanie na polskim rynku, o wielkości przewidywalnych kosztów prowadzenia odpowiednich działań i możliwościach wynajęcia tymczasowego zakwaterowania. Podsumowując, można powiedzieć, że zarówno w okresie inicjacji przedsiębiorstwa, jak i w okresie badanym (2018 r.) dominującym rodzajem działalności imigrantów ormiańskich w Polsce okazał się handel, który jednak wykazuje tendencję spadkową. Jako domenę, jednak w znacznie mniejszym stopniu, wskazywano również różnego rodzaju usługi oraz gastronomię. Stosunkowo najrzadziej badani migranci zajmowali się produkcją.

Ներկայացվել է՝ 19.02.2025,
գրախոսվել է՝ 03.05.2025,
ընդունվել է՝ 10.07.2025: